

13406:1-16.

ACC. N:R M.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Småland Upptecknare: G. A. Hartman Vissefjärda
 Härad: L. Möre Berättare: " " "
 Socken: Vissefjärda Berättarens yrke: folkskollärare
 Uppteckningsår: 1954 Född år 1888 i Vissefjärda

Frieri och bröllop. s. 1-16.

LUF 71.

Skriv endast på denna sida

ACC. N:R M. 13406:/.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

L U F 71. F R I E R I O C H B R Ö L L O P .
=====

Luf. 71

/

Att giftermål diskuterades förr inte bara vad själva kontrahenter-
na beträffar utan fastmer av deras föräldrar och nära anhöriga för att
inte tala om bybor och inom socknen, det kan vara säkert, ty dylika nyhe-
ter hade en särskild förmåga att att dra uppmärksamhet till sej, vara in-
tressanta, liksom också i vår tid förresten, fast i senare fallet mera
tillfälligt, då man nu har uppsjö på så många nyheter av andra slag. I
all synnerhet har ju ungdomarnas göranden och låtanden varit ett mycket
uppskattat samtalsämne bland fruntimmer, gifta som ogifta, och förr som
nu spred sej sådana nyheter från by till by, från socken till socken, om
än nyheterna spred sej betydligt långsammare i gamla tider med dess o-
fullkomliga kommunikationer. Vid ystagillen, vid begravningar, barndop o.
s.v. träffades byns invånare, avlägsna släktingar från andra socknar och
landskap kunde råkas på marknader, vid den egna sockenkyrkan eller kyr-
kor i grannsocknarna. Då dryftades mellan de äldre ungdomarnas skilda
kvalifikationer på äktenskapsmarknaden, utseende och ekonomiska ställning

m.m.
l.

ACC. N:R M. 13406:2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

2

Vad som jag skall berätta i denna redogörelse om frieri och bröllop hänför sej till den egna bygden men kan komma att beröra även närgränsande socknar eller landskap. Tiden det gäller rör sej om senare hälften av det gångna århundradet, 1800-talet, men skall också gränsa till tiden före och efter nämnda skede.

Först gäller det att besvara frågan, hur ungdomar av skilda kön råkades, blev "bekanta", började "prata" med varandra, alltså upptakten till ett kommande giftermål mellan dem. Naturligtvis var inte tillfällena att göra bekanskap så stora då som nu, men det saknades ingalunda träfftider och träffpunkter då heller. Vi kan som exempel först ta min hemby Fåglasjö i Vissefjärda. Det var en stor by både vad beträffar antalet åboar som befolkningssiffra, 10 hemmansdelar med inalles omkring ett 100-tal personer, och medräknas stugornas folk, torde siffran ligga omkring 150 st. Byn låg i hörnet av socknen, och det var inte långt till gränserna till Långasjö socken i Kronobergs län eller Eringsboda och Sillhövda socknar i Blekinge.

I denna by var alltså tillfällena att göra bekanskap med "utsocknes" större än t.ex. en by i socknens centrum. Vanligen följde de unga
2.

ACC. N:R M. 13406:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

minsta motståndets lag, när det gällde att skaffa en partner i och för äktenskap, d.v.s. att om det fanns passande flicka eller pojke i den egna byn, så varför gå över än efter vatten. När det dessutom inte gavs något annat sätt att ta sej till "eno pige" än att anlita apostlahästarna, så kan man verkligen inte förtänka pojkarna, för det var ju dessa, som gick på giljarefärd, att de skaffade sej en flicka på nära håll från hemmet, så att det inte var så långt att gå, när de på lödagskvällen skulle på träff. Beträffande vår by, Fåglasjö, kan jag knappt ge något exempel på, att det blev gifte mellan ungdomar i byn, utan skaffade de sej make eller maka från andra byar i närheten eller utsocknes, mest det senare.

Min far var född i Fåglasjö, skaffade sej giftet från Mörkamåla, vilket låg cirka en halv mil bort, men i Eringsboda socken i Blekinge. Min farfar var från byn Piggsmåla, Långasjö socken, en fjärdingsväg från Fåglasjö, där han gifte sej till hemmanet. Min far övertog gården efter farfar. Farfar övertog hemmanet efter sin svärfar, vilken i sin tur hade hämtat sin hustru från Ingelsmåla i Vissefjärda (över en mil avlägset från hembyn Fåglasjö). Samtida med min far gjorde som han: tog sej hustru eller man från andra byar eller socknar. Ingen av min fars syskon gifte sej med en
3.

ACC. N:R M. 13406:4

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

4

granngårdspojke eller -flicka. Det blev således inte inavel i denna by, som det ju blev, då giftermål enbart ingicks mellan byns medlemmar, där slutligen alla blev släkt med alla, mer eller mindre. En sådan by, där inavel var regel och gifte med motpart från annat håll undantag, var Lindehult i Vissefjärda samt Långasjöbyn Piggsmåla. Det var inte bara det, att dessa byar låg lite vid sidan om de större stråkvägarna, de saknade nästan helt vägar. Genom denna isolering från yttervärlden tog man saken så, att när det finns "däkor" eller "herar" att byta sej ihop med, så varför då bråka. Men följden blev till sist, att det i sådana byar med inavel sedan århundraden avkomman blev mer eller mindre motståndskraftig samt med många imbecilla. När 1875 järnvägen kom till Lindehultstrakten, så upphörde denna bys isolering, och samma blev förhållandet med Piggsmåla, när man där för blot ett 20-tal år sedan erhöll allmän väg.

I familjerna var då antalet barn stort, somliga kunde ha upp till ett dussin, Alla kunde inte få födan på hemmanet, de måste se sej om platser utom byn eller socknen, ja, en del reste till Stockholm, andra t.o.m. till Amerika. Men de flesta tog tjänst som dräng eller piga i omnejden, och då kunde det slumpa sej så, att de träffade sin "tilltänkta" under 4.

ACC. N:R M. 13406:5

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

5

det tillfälliga uppehållet där, antingen i gården, där de hade tjänst, eller på annat ställe i den byn. Reste ungdomarna till Stockholm, så var det lätt att bland ungdomarna där, som var från samma socken eller by, leta reda på sej en äktenskapspartner. Kom en amerikafarare tillbaka, vilket sällan hände vid mitten av förra seklet, så var det för att skaffa en gård för dollarna samt en flicka att gifta sej med. Kanske var det i så fall fråga om en torparpojke, som innan amerikafärden inte kunde få sin utvalda på grund av fattigdom men som nu efter hemkomsten och med pengar på fickan var en välkommen giftermålskandidat hos flickans föräldrar.

De unga hade för ett sekel eller 75-50 år sedan inte så många tillfällen att träffa varandra, men de saknades visst inte. Det har som bekant aldrig gått för föräldrar att vakta sina barn så väl, att de inte kunnat träffa jämnåriga av det motsatta könet med alla de konsekvenser, som kan uppstå härav, och går det knappast alls nu, så gick det inte heller då, när föräldraauktoriteten var stor och tillfällena förekom mindre ofta. Men som träffpunkt nummer ett var väl i alla fall kyrkan: dit gick alla förr, både vanliga söndagar och vid helgerna. Man slog sej i lag med var-
5.

ACC. N:R M. 13406:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

6

andra på vägen dit och hem, och framme vid kyrkan var det lätt att göra än fler bekantskaper. Säkert såg man på dessa kyrkbesök ut sin tillkommande, för här var det många att välja emellan, och alltid var det någon, som passade i alla avseenden, både vad ålder, utseende och - icke minst viktigt - i fråga om det ekonomiska.

Från min hemby gick man ofta till Långasjö kyrka, dit det var närmare än till den egna sockenkyrkan. Till Långasjö var det dessutom särskilda gångedagar, då det var allmän folkvandring, nämligen alla annandagar. Till Eringsboda hade man gångedag också på t.ex. annandag jul och Sillhövda trettondagen. I Eringsboda och Sillhövda var det under varje vår och höst i början av april och oktober s.k. städjemässor, och då skulle ungdomarna mangrant dit. Dessa "städjemässor" var som namnet antyder liksom ett slags kostnadsfri platsförmedling, och där möttes husbönder och matmödrar samt å andra sidan drängar och pigor, varvid gjordes upp om anställning för resp. sommarhalvår eller helårstjänst. Naturligtvis kom inte bara ovanstående kategorier till städjemässorna utan också andra, bl. a. ungdomar, som inte alls kom för att ta anställning utan av nyfikenhet samt - för att göra bekantskaper, utse fästmän eller fästmör. Och då blev

6.

ACC. N:R M. 13406:7

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

7

kanske städjemässbesöket den första kontakten med blivande make eller make och mässan en föregångare till giftermålsbyråerna eller friareannonserna. Mässorna i fråga kom att urarta, det blev bara ett slags folknöje, och man under årens lopp konstaterat detta, upphörde de så småningom.

En annan träffpunkt var de årligen återkommande marknaderna. Under äldre tid, mitten av förra seklet t.ex., hade man Eriksmåla marknad i Al-gutsboda, dit man for också från vår by Fåglasjö. Det var omkring 3 mil dit, så det var för långt att ta sej dit gående. I stället körde man dit, det gäller bönderna, och sällan utan ärende, d.v.s. man hade något djur att avyttra eller for för att köpa en stut eller ko. Utom far och mor medföljde kanske ett par ungdomar från familjen, så det blev en hel pojkar och flickor samlade från alla håll, när som fjärran ifrån. Och att många hjonelag stiftades vid dessa marknadsbesök, det är klart. Man inbjöd varandra till sin vagn, där det bjöds på brännvin med tilltugg i form av bröd och smör, brynost och pannkaka m.m. Och så gjordes opp om gifte mellan resp. föräldrapar, medan kanske de unga bekantade sej själva med varann och ynglingen köpte "sockerpinnar" till flickan och hon bjöd på kakor ur sitt medförda knyte hemifrån.

ACC. N:R M. 13406:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

8

En lustig historia om ett par bönder, som träffas på marknaden i Växjö, diktar W. von Braun om. Fäderna gör opp om äktenskap mellan deras resp. barn, som de lovar att ta med vid nästa marknad i staden. När de så träffas på nytt visar det sej, att de inte omtalat för varandra vid första sammanträffandet, av vad kön deras barn var, att de hade var sin pojke. Det blev vad man kallar tablå!

Även på andra sätt kunde ungdomarna stifta bekantskap med varann så att det ledde till äkta förbund med tiden, t.ex. vid bryt- och bykegillen och andra i samma stil. Föräldrarna höll i allmänhet på, att sammanträffandet inte skedde i lönndom utan öppet. Jag minns min fasters man, hur han talade om, att han gick och friade i dagsljus och ansåg detta vara det enda riktiga. Men så var han redan som ung dragen åt det religiösa, blev sedermera läsare utan att vara frikyrklig, utan höll sej till kyrkan. De flesta skydde väl då som nu dagens ljus, när de gick på friarfärd, men moralen var hög, åtminstone verkade det så, då bland bondebefolkningen knappast föddes några utomäktenskapliga barn. Bland stugornas folk var förhållandet annorlunda, där hade man inte någon vidare ställning att vara rädd om. Wille Moberg skriver i Invandrarna om sockenhoran 8.

"Gladan" från Ljuder, och i min hemby bodde i en stuga en "byhora" med flera barn. En bondflicka, åtminstone av de rikaste, skulle hellre gått i sjön än uppleva smäleken av en "horunge".

Nattfrierier förekom väl, ungdomarna skulle ligga hos varandra, men trots detta höll flickan på sej även om det gick i en del fall till att flickan blev med barn. Men vid bröllopet kunde hon inte få bära brudkronan, det var något som det hölls styvt på. Vid bröllop eller andra kalas, då det var många unga samlade, blev det på nattkröken efter dansen några timmars sömn, för att fortsätta festandet nästa dag, att det reddes till "syskonbädd" på golvet, då pojkar och flickor par om par lade sej att sova med den, de fattat bäst tycke för. Kanske ett förspel till ett "riktigt" frieri längre fram, då föräldrarna också skulle ha sitt ord med i laget.

Att släppa till hus för lekstugor var i högsta grad syndigt, det ansågs allmänt, men det hände likväl, t.ex. då föräldrarna var borta på kalas, och endast ungdomarna kvar hemma, så samlades man där till lekstuga. Ofta gick det vilt till med dans och superi samt även sexuella förlöpningsningar. De gammaltroende och högkyrkliga föräldrarna var emot sådana sammankomster för ungdom, och många skulle inte för allt i världen ha upp-
9.

ACC. N:R M. 13406:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

16

låtitt sina hus till sådant. Min mor bl.a. var av dylik åsikt, så att då mina äldre syskon omkring 1890 hade kalas för sina jämnåriga, så fick de aldrig dansa. Detta tyckte gästerna, liksom mina syskon, inte om, men mor var obeveklig i detta. Måne det kunde bero på, att hon inte själv hade fått roa sej i ungdomen. Hon gifte sej nämligen innan hon fyllde 16 år, och detta trots att hon inte var som det heter nu för tiden "tvungen" till det.

När man utsåg sin ledsagare för livet, så var väl i gamla tider det mest vanliga, att föräldrarna fick ha det avgörande ordet. Detta hindrade inte, att de flesta giftermålen, samtidigt som ekonomin beaktades, ingicks av kärlek. Bondpojken skulle kanske övertaga fars hemman, och då det var flera syskon, så måste han utom ett rundligt undantag till föräldrarna betala i reda pengar vid gårdsköpet. För att inte få för stor skuld, måste han skaffa sej en kvinna, som hade en lämplig hemgift att vänta, vara likställd med den manliga parten. Detta var i första hand viktigt. I andra hand kom tycket. Någon gång fick ynglingen själv avgöra, vem han ville gifta sej med, men tog han en obemedlad, så fick han skylla sej själv, om de blev fattiga. För fattigdom, det var ett rött skynke för gångna tiders 10.

bönder. Att bli utfattig var en av de största chikaner, som kunde inträffa, och att komma på "fattiggården" ansågs mera vanhedrande än att sitta på häkte. Så man kan inte förundra sej över, att bonden och hans hustru ville ha bestämmanderätt över sina barn, när det gällde för dessa att begå något så viktigt för hela livet som att ingå äktenskap.

När man friade och fick den man hade utvalt, så var det flera skäl för detta val utom de rent ekonomiska: var det en flicka, så skulle hon vara fet och rödblommig, ha ett runt ansikte "som en supske", samt stark och för övrigt välväxt. Arbetet väntade den unga hustrun, en mängd barnsängar likaså. Hon skulle dessutom vara duktig i att styra och ställa, kunna väva och sy, brygga och baka samt kunna lite av varje, som förekommer inomhus. Dessutom kunna också utesysslor av skilda slag, både i ladugård och på fälten.

Hos mannen skulle egenskaperna för att vara ett passande gifte vara utom att han hade sådan ekonomi, att han kunde försörja hustru och barn, att han var stor och ståtlig, stark och modig, det sistnämnda i forna dar mycket beundrat av kvinnorna. Men framför allt skulle han vara arbetsam och skötsam, så att han inte behövde gå från gård och grund. Och

ACC. N:R

M. 13406: 12.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

12

båda skulle iaktta sparsamhet, så att de kunde få pengar eller annan förmögenhet att lämna efter till barnen. Så att det skulle räcka till inte bara en hederlig begravning utan också vid bouppteckningen bli en stor slutsumma som netto.

När pojken och flickan blivit fästfolk, skulle de båda fara till en stad, för vår del Karlskrona, då fästmannen köpte "gåvor" till sin blivande fru. I äldre tid - 1850 - 60 - var det en silkeduk och en psalmbok, som var det vanliga, var det fråga om riktigt rika kontrahenter, måhända också en ring eller smycke, kanske en kryddosa eller luktdosa av gammalt silver. Min mor fick psalmbok och silkekläde, ring med sten samt örringar av silver. Ängen var av guld. Senare fram på 1880-90-talen, hade det blivit brukligt, om fästmannen hade råd därtill, att köpa sin blivande maka ett damur med kedja, i guld eller dubbel allt efter råd, samt en psalmbok. Silkekläde och luktdosa var numer ur bruk, åtminstone det sistnämnda, medan hattarnas intåg gjorde, att bara en eller annan flicka ville ha silkeduk.

Att ungdomarna tvingades till giftermålet av föräldrarna var förr såväl som senare rätt ovanligt, men det förekom. Däremot var övertalning 12.

ACC. N:R M. 13406:13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

13

mera vanligt, så att pojken eller flickan övergav sin hjärtanskär för att ingå ett parti, baserat på rent ekonomiska skäl. Ett exempel på över-
talning kan nämnas ur min egen släkt. Min far hade gift sej med mor, bördig från Mörkamåla, som tidigare nämnts. Nu ville farfar, att hans dotter Tilda skulle gifta sej med min mors bror, som ansågs vara förmögen. Hon ville inte, därför att hon inte tyckte om honom, älskade honom, men farfar lät inte av att framhålla den goda ställningen hos Nils i Mörkamåla. Så hon gav slutligen efter. Det blev hennes olycka, för hon sörjde ständigt efter flyttningen till det nya hemmet. Till sist hade hon bestämt sej för att ta livet av sej. Men den planen övergavs och i stället gick hon ifrån sin man, och äktenskapet upplöstes. Hon gifte sej sedan med den andre, som var sämre i ekonomiskt avseende. Men med honom blev hon lycklig, trots att mannen fick gå ifrån gården samt bosätta sej i en liten stuga att där försörja sej som snickare. Hon sade, att hon i alla fall inte ångrade sej.

Så till slut - jag avstår från att besvara övriga frågor, då jag ej kunnat få tag i material - vill jag säga lite om äktenskapsförmedlare, som anlätades förr - senare delen av 1800-talet, de s.k. bönemännen, som kunde vara både män och kvinnor, vilka för betalning i en eller annan

13.

ACC. N:R M. 13406:14.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

form, vanligen en fin skjorta av linne jämte spendering i mat och dryck. En sådan böneman var Andreas Travare, som kombinerade sin verksamhet som äktenskapsförmedlare med att vara gårdfarihandlare. Han var bördig från Algutsboda socken men utsträckte sina vandringar även till våra trakter. Hans vedernamn - folk gav varandra öknamn mycket i äldre tider - hade han fått på grund av sin lätthet att gå och t.o.m. springa med sin säck eller kärra. Många var de äktenskap, som han förmedlat, och själv sade han, att alla ungdomarna var mycket lyckliga. I själva verket levde dessa som hund och katt i de flesta fall.

En gång hade Travarn fått tag i en äldre hemmason, som bodde hos sin mor på en gård. Sonen hade fått ett uppslag just av bönemannen, som tillkallats av modern till den äktenskapsovillige sonen. Hon tjatade ofta över, att det inte blev av med giftermålet.

- Ska du inte gifta dej snart? sa modern.

- Nä, ja vill inte.

- Vaför dä? sa moderna

- Dä va väl inget svårt för Er, mor, som fick ta far, värre ä dä med

mej, som ska gifta mej med en oskyl.

ACC. N:R M. 13406:15.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

I en historia från ett husför blev Travarn nämnd. En man fick av prästen frågan i katekesen: Vem har instiftat äktenskapet? Vi kan kalla honom Petter.

- Kan du, Petter säga mej, vem som instiftat äktenskapet, sa prost-
ten.

- Jo, dä har allt mor, dä, sa Petter.

- Nä, men tänk efter bättre, sa prostén, så kommer du väl på det.

- Jo, nu minns ja dä, sa Petter, där har allt Travarn gjort.

Att de församlade, även prostén, fick ett gott skratt, det behöver väl inte säjas.

Själv har jag inget minne av, varken ur min släkt eller från min hemby för övrigt, att det varit något storbröllop, inte heller har jag hört något sådant omtalas. Men far och mor talade om, att innan lysning skedde, måste båda kontrahenterna gå till prästen och förhöras i sin kristendomskunskap, d.v.s. förhöras mest på katekesen. De var i Vissefjärda och "läste", de gick från sina resp. hem samt möttes på ett ställe en halv mil från prästgården. De klarade saken fint båda två. Men någon gång kunde det hända, att de två unga fick vända om samt komma igen en annan gång, sedan de läst på bättre.

ACC. N:R M. 13406:16.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

För att fortsätta med bönemän - jag höll så när på att glömma bort ett par, som "lyckliggjorde" giftaslystna också i vår socken, nämligen Jon i Skumpamåla samt Friare-Ingrid. Den förstnämnde var från byn Skumpamåla i Eringsboda socken, alltså rätt nära min hemby. Hans verksamhet har inte omtalats så mycket som Travarns, vilket tyder på, att Jon mera var så att säga amatör, medan Travarn var professionell.

Friar-Ingrid - ett passande namn på en kvinnlig böneman, eller hur? var från Tvings socken, även den i Bleking, men hade sina vägar även uppåt södra Småland. Hon var mycket annat också, så hon kombinerade bönemanssysslan med bl.a. att bota sjukdomar hos både folk och få genom alla möjliga vidskepliga konster. Bl.a. kunde hon bota utslag hos småbarn genom att spotta dem i ansiktet, laga till ammunition för skjutning mot "villapaskott" samt bota många sjukdomar genom att vidta en åtgärd, som kallades "ta opp" för en sjuk. Hon lämnade en medicin, som den sjuke skulle ta in. Ingrid säges ha som ingrediens i sin medicin ha "tagit opp" en del damm vid kyrkdörren att lägga i "dropparna", därav namnet "ta opp". En gammal kvinna i min hemby kunde också denna konst, och många gick till henne för att hon skulle ta opp. Ingrid hade en dotter, som fick öknamnet Murklan, både för hon var liten och rund samt för hon köpte opp murklor. 16. / Men det är en annan historia.